

20. 'Naukovi zapysky Krajeznavchogo muzeju. Vyp.1. (Scientific notes of the Local History Museum. Issue 1)', 1993, Ivano-Frankivsk: Svit, 168 s.

21. Orlova, M.L., 2009. 'Resursy etnichnogo turizmu regionu: suspil'no-geografichna ocinka (na materialah Odes'koi oblasti) avtoref. dys... kand. geogr. nauk: 11.00.02 (Resources of ethnic tourism in the region: socio-geographical assessment (on materials of the Odessa region) author's dissertation ... Cand. Geographical Sciences: 11.00.02)', Odes. Nac. un-t im. I. I. Mechnykova, Odesa, 20 s.

22. Pan'kiv, M., 2001. 'Namitky z istorii' Ivano-Frankivskogo krajeznavchogo muzeju (Notes on the history of the Ivano-Frankivsk museum of local lore)', *Naukovi zapysky Krajeznavchogo muzeju*, Ivano-Frankivsk: Misto NV, Vyp.5-6, s.223-231.

23. 'Prykarpattia: spadshhyna vikiv. Pam'jatky pryrody, istorii', kul'tury, etnografii'. Istoryko-kul'turologichne vydannja (Precarpathian: legacy of centuries. Monuments of nature, history, culture, ethnography. Historical and culturological edition)', 2006', gol. red. M. Kugutjak, L'viv: Manuskrjpt-L'viv, 568 s.

24. Rega, N., 2012. 'Istoriya povsjakdennosti u ekspozycji' Ivano-Frankivskogo krajeznavchogo muzeju (The history of everyday life in the exposition of the Ivano-Frankivsk museum of local lore)', *Ivano-Frankivsk: mynule i suchasnist': tezy dopovidej konferencii, prysvjachenoi 350-littju zasnuvannja Ivano-Frankivsk'ka (Ivano-Frankivsk'k, 13 travnja 2012 roku)*, Ivano-Frankivsk'k, s.13-15.

25. 'Starozhytnosti Gucul'shhyny. Dzhherela z etnichnoi' istorii' naselennja Ukrai'ns'kyh Karpat: Katalog pam'jatok istorii' ta kul'tury: u 2-h t. (Antiquities of Hutsulshchyna. Sources of ethnic history of the Ukrainian Carpathians: Catalog of historical and cultural monuments: in 2 t.)', 2011, T.2: Tomenchuk B. Gorodyssha, zamky, osередky solevydobutku, davni transkarpats'ki shljahy / B. Tomenchuk, M. Kugutjak, P. Sredzhuk ta in., Ivano-Frankivsk'k: Manuskrjpt-L'viv, 267 s.

26. 'Starozhytnosti Gucul'shhyny: dzhherela z etnichnoi' istorii' naselennja Karpat: Katalog pam'jatok istorii' ta kul'tury: u 2-h tt. (Antiquities of Hutsulshchyna: sources from the ethnic history of the Carpathians: Catalog of historical and cultural monuments: in 2 t.)', 2011, T.1: Kugutjak M. Sakral'na spadshhyna Gucul'shhyny, L'viv: Manuskrjpt-L'viv, 447 s.

27. Sundieva, A., 2009. 'O bazovyh ponjatijah muzejnoj nauki (On the basic concepts of museum science)', *Muzej*, №5, s.48-52.

28. Tkachuk, Ja., 2010. 'Kolekcija vyshyvky Nacional'nogo muzeju narodnogo mystectva Gucul'shhyny ta Pokuttja im. J. Kobryns'kogo (Collection of embroidery of the National Museum of Folk Art of Hutsulshchyna and Pokuttja them J. Kobrynsky)', *Gucul's'ka vyshyvka z kolekcii' Nacional'nogo muzeju narodnogo mystectva Gucul'shhyny ta Pokuttja im. J. Kobryns'kogo. Monografija / Zag. red. O. Nykorak; vidp. za vypusk L. Lyhach, K.: Rodovid*, 200 s.

29. Topeha, N., 2009. 'Vykorystannja suchasnyh tehnologij dlja rozshyrennja kola vidviduvachiv muzeju (Use of modern technologies to expand the museum visitors' circle)', *Muzei' Ukrai'ny*, №4, s.26-28.

30. Topornyk'ka, M., 2013. 'Suspil'no-geografichni perspektyvy rozvytku ta uriznomanitnennja systemy festyval'nogo turizmu u Karpats'komu regioni (Socio-geographical perspectives of development and diversification of the system of festival tourism in the Carpathian region)', *Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija geografichna*, Vyp.43, Ch.1, s.281-287.

31. Jurchyshyn, G., 2007. 'Etnografichnyj potencial Prykarpats'koi' Gucul'shhyny ta joho rol' v arhitekturnij organizaciji' rekreacii' turizmu v regioni (Ethnographic potential of Carpathian Hutsulshchyna and its role in the architectural organization of recreation of tourism in the region)', *Visnyk HDADM*, №10, s.146-149.

32. Jakibchuk, M., 2005. 'Istoriya rozvytku Ivano-Frankivsk'kogo hudozhn'ogo muzeju (History of the Ivano-Frankivsk art museum)', *Muzei', kolekcii'. Ljudy: tradycii' i perspektyvy rozvytku muzejnoi' spravy. Vitchyznjanij i zarubizhnij dosvid: mizhnarodna naukovopraktychna konferencija / [pidgot. M. Aronec'; avtor koncepcii' i temy konferencii' V. Mel'nyk]*, Ivano-Frankivsk'k, s.84-85.

Danylyuk I. Yu., postgraduate student of the Chair of Tourism Studies and Local Lore, Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk (Ukraine, Ivano-Frankivsk), ihordanyliuk888@gmail.com

Development of museum science in the Carpathian region of 1991-2013 in national historiography

The historiographical analysis of the national science on the subject of the study of the development of museum science in the Carpathian region during the

period of 1991-2013 was conducted. The main aspects that Ukrainian scientists have drawn attention to are exploring the development and establishment of new museums in the Ivano-Frankivsk region. The main, key ideas and hypotheses of the national historians, their views on the further development of museum management on the territory of the Carpathian region are revealed.

Keywords: museology, Prykarpattia, historiography, research, scholars, historical thought.

***

УДК 323.15(477.7)

Коцур В. В.,

кандидат політичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу національних меншин, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (Україна, Київ), kotsurv@ukr.net, orcid.org/0000-0001-6647-7678

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Розкриваються особливості діяльності національних меншин Півдня України в суспільно-політичних процесах початку ХХІ ст. Розкриваються державна політика щодо національних меншин у 2005-2010 рр., в умовах соціально-економічних змін, політичних криз та конфліктів наприкінці президентської каденції В. А. Ющенка. З'ясовано деякий поступ і прорахунки у внутрішній політиці реформаторів того часу. Після Помаранчевої революції національні меншини України отримали надію на національно-культурний розвиток у межах країни та змогу активно приймати участь у державотворенні. Така ситуація змішувала керівництво країни на державному рівні визнати цю проблему та шукати механізми протидії їй. З'ясовано, що після помаранчевої революції у влади була змога консолідувати українське суспільство та інтегрувати його до європейської спільноти. Водночас постійні спекуляції тогочасних опозиційних лідерів навколо питань національних меншин, мови, національно-культурного питання, підвищували рівень конфліктності у відносинах між представниками різних етносів. Одним із засобів поширення нетерпимості на національному чи расовому ґрунті стала діяльність низки організацій. Деструктивні сили часто використовували регіональні засоби масової інформації для розпалювання міжетнічної ворожнечі. Водночас державна політика і заходи української влади, спрямовані на посилення міжетнічної злагоди виявилися малоефективним, а найбільш конфліктогенним чинником лишалося мовне питання.

Ключові слова: національні меншини, національно-культурні товариства, етнополітичні процеси, законодавча база, Закони України, органи влади, депортовані народи, національна згода.

На сучасному етапі Україна розбудовується в нових історичних реаліях позначених зовнішніми викликами ХХІ століття. І це слід враховувати в етнонаціональній політиці на державному рівні, коли ведеться «мережева війна з боку Росії». «Розпач і горе матерів героїв Небесної Сотні, анексія Криму, мародерства, убивства, катування під супровід кремлівської пропаганди... Це реалії новітньої підступної, злочинної війни, хоч би як її не називати: гібридною, мережевою, інформаційною» [11, с. 20-21].

У даному огляді автор прагне розкрити деякі особливості етнополітичних процесів, що відбувалися в Україні в 2004-2010 рр., зокрема, на території Кримського півострова та Півдня України. Саме тоді, на думку, автора формувалися деякі передумови майбутньої «гібридної війни» Російської Федерації. Деякі елементи гібридної політики Російської Федерації до речі непомічені тогочасними політиками, державними діячами, і, водночас, деякими з них завідома використовувалися для задоволення політичних амбіцій та маніпулювання свідомістю населення.

Етнополітичні процеси в Україні, а саме: суспільно-політична діяльність угорської національної меншини, неодноразово була предметом дослідження

І. Рафальського, М. Панчука, О. Майбороди, В. Войналовича, О. Калакури, В. Котигоренка [10, с. 381–447], О. Рафальського, О. Ляшенка, Н. Макаренко, Л. Ковач, В. Коцура, Н. Кочан, Ю. Ніколайця, О. Позняк, М. Рябчука та ін.

Привертають увагу публікації вітчизняних учених, присвячені питанням етнополітичних конфліктів. Тут варто відзначити дослідження В. Котигоренка [5, с. 47–50].

Участь представників національних меншин України в етнополітичних процесах аналізувалася зарубіжними дослідниками. Найвиразніше ці тенденції відображені в працях В. Рейзінгера, А. Міллера, В. Леслі, К. Хілла, Е. Вільсона, С. Хангтінгтона, М. Татур та інших.

Етнополітичні процеси в Криму, проблема репресованого кримськотатарського народу та його інтеграції в нові реалії в процесі та після повернення з місць депортації на історичну батьківщину розкривається у монографії «Крим в етнополітичному вимірі» [9].

На початку ХХІ століття міжетнічні конфлікти підігрівали деякі політичні сили та їхні лідери під час підготовки до президентських виборів. Так, 1 березня 2008 р. відбувся II з'їзд депутатів рад всіх рівнів сходу та півдня України. Зважаючи на проросійськість делегатів з'їзду, ключовими питаннями стали права російськомовного населення, перегляд історії, ставлення до НАТО та ін. [3]. Таким чином, використовуючи мовно-культурне питання, представники сходу намагалися розхитати ситуацію в Україні, і на цьому тлі провести свого кандидата на посаду Президента України.

Упродовж 2008–2010 рр. на регіональних рівнях низки областей та АР Крим приймалися програми, які забезпечували освітню підготовку представників національних меншин. У 2008 р. рішенням влади автономії було схвалено «Регіональну програму розвитку загальної середньої освіти на період до 2010 р.». Причиною її прийняття стала постійна міжетнічна напруга, яка спостерігалася на півострові упродовж 2000–х рр. та прагнення порозумітися з Меджлісом кримськотатарського народу. Передбачалося задовольнити бажання кримських татар сформуванню систему освітніх закладів з рідною мовою викладання [2, с. 496–497]. Аналогічні програми приймалися і в низці інших областей, зокрема, Миколаївській, Донецькій, Одеській, Івано-Франківській та ін. Так, на виконання доручення Кабінету Міністрів України в 2007 р. всі державні адміністрації прийняли програми з реалізації заходів державної політики у сфері міжнаціональних відносин та розвитку культур національних меншин. У 2009 р. було створено громадську раду керівників освітніх програм всеукраїнських об'єднань національних меншин України як консультативно-дорадчий орган при Міністерстві освіти і науки. Завдяки залученню науковців, практиків, вітчизняних та міжнародних експертів відомству вдалося запропонувати моделі задоволення освітніх потреб етнічних спільнот [6, с. 128]. Таким чином, створювалися всі необхідні умови для гармонійного розвитку мовно-культурних та освітніх особливостей національних меншин.

Наприкінці президентської каденції В. А. Ющенка на території південно-східної України та АР Крим активізувалися національні, особливо російські. Їхня діяльність була здебільшого політизована, а гасла захисту інтересів етноменшин зазвичай використовувалися

регіональною елітою для задоволення власних політичних амбіцій. Разом з тим, погіршувалася ситуація в міжнаціональних відносинах в Криму. Так, якщо у 2005 р. 50% респондентів повідомила про погіршення міжетнічних відносин у Криму, то у 2007 р. про це заявляли вже 69%. Етнонаціональна напруга спостерігалася між усіма представниками етнічних спільнот. Стримуючим фактором конфлікту в регіоні стали соціально-економічні проблеми, якими переймалися представники всіх національностей півострову, насамперед українці, росіяни і кримські татари [13, с. 262].

Слід відзначити, що відсутність будь-яких дій та проєктів стосовно мовно-культурного розвитку національних меншин України лише провокувало конфліктну ситуацію в регіоні, яку і без того підігрівали представники місцевої еліти. За даними соціологічного дослідження Таврійського національного університету, в 2008–2010 рр. 37% опитаних хотіли бачити Крим як автономію у складі Росії, 32,1% – як автономію в складі України, 10,5% – як незалежну республіку, яка співпрацюватиме з Росією, Білоруссю, Україною, 8,3% – як область в Україні, 4,8% – як кримськотатарську національну автономію, 4,3% – як самостійну кримськотатарську державу, 0,5% – як вілайет у складі Туреччини і ще 2,4% респондентів запропонували свої варіанти відповіді [13, с. 240]. Тенденція зрощення півострова помітно посилювала й антиукраїнська та антикримськотатарська діяльність російських організацій. Згідно з даними І. Лосєва, лише на території Севастополя, станом на 2008 р. діяло 13 проросійських рухів [1, с. 498]. Більше 50% населення півострову мало проросійську орієнтацію, яка проявлялася в ідентифікації себе як кримчанина, росіянина, «россиянина», частиною радянського народу. Загалом, згідно з дослідженнями Центру Разумкова, 74,6% слов'янської спільноти вважали себе носіями російської культурної традиції. З них 64,5% ідентифікували себе як кримчани [13, с. 242]. Діяльність проросійських організацій була тісно пов'язана з поширенням ідей «руського мира» та сепаратизму і фінансово та політично підтримувалася Кремлем. Дослідження також засвідчило реальну картину етнополітичної ситуації в регіоні наприкінці каденції Президента України В. А. Ющенка.

Вищі органи влади АР Крим за президентства В. А. Ющенка використовувалися як своєрідний анти-важіль «помаранчевим». Сформована здебільшого проросійськими силами та спираючись на підтримку російської меншини, керівництво автономії поширювало антиукраїнські, антиєвропейські ідеї, наголошуючи на історичній спільності з Росією. Будь-які спроби поширити та розвивати українську мову в усіх сферах суспільного життя зустрічали спротив не лише серед частини місцевого населення, але й серед керівництва автономії. Так, у 2008 р. кримський парламент відхилив наказ Міністерства освіти і науки України №461 «Про затвердження галузевої Програми поліпшення вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах навчання мовами національних меншин на 2008–2011 роки». Згідно з цією програмою передбачалося вивчення окремих предметів українською мовою у школах викладання мовою меншин [12]. Проросійський парламент АР Крим, ігноруючи наказ МОН України,

доручив уряду і органам місцевого самоврядування забезпечити реалізацію конституційного права громадян на здобуття освіти рідною мовою. Заступник голови парламенту АР Крим та очільник російської общини Криму С. Цеков погрожували масовими акціями протесту, в разі, якщо уряд і надалі проводитиме таку політику [1, с. 501]. Втім, наказ Міністерства освіти і науки України не суперечив Конституції України, навпаки – реалізовувалися положення статті 10 Головного Закону України [8]. Незважаючи на супротив, окремі складники програми частково реалізовувалися, зокрема в сфері співпраці вчительсько–викладацького колективу, науковців, методистів АР Крим з представниками Міністерства та Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук (НАПН). Завдяки цьому вдалося сформувати «Методичні рекомендації щодо застосування елементів двомовного навчання при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин» [14]. Проте вже у 2009 р. Севастопольська міська рада, на підставі загальноміських батьківських зборів, ініційованих «Партією регіонів», прийняла рішення про заборону міському управлінню освіти виконувати наказ №461 [1, с. 503]. Отже, керівництво автономії, яке здебільшого дотримувалося проросійської позиції, всіяло поширювало істерію «насилницької українізації», формуючи таким чином антиукраїнську позицію серед населення, що слугувало в подальшому підґрунтям для анексії півострова у 2014 році. Мовне питання штучно загострювалося і в інших регіонах, зокрема на сході України і в Закарпатті. Так, угорські громадські організації були проти того, щоб зовнішнє незалежне оцінювання проводилося виключно українською мовою та не сприйняли наказу №461 Міністерства освіти і науки, стосовно поступового переходу шкіл національних меншин на навчання українською мовою [1, с. 714].

Вцілому Президенту України В. А. Ющенку вдалося залучитися підтримкою лідерів кримськотатарського руху, втім, зважаючи на невиконання окремих обіцянок, він наприкінці своєї каденції помітно погіршив рейтинги серед представників цієї спільноти. Відзначимо, що Меджліс розраховував на підписання Закону України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою», який раніше був заветований Президентом України Л. Д. Кучмою, а також на участь у консультаціях стосовно призначень на керівні посади АР Крим. Лише в 2007 р. Президентом України було анонсовано підготовку нової редакції Законопроекту «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» [13, с. 215]. У 2008 р. Кабінет Міністрів України повторно вніс на розгляд парламенту законопроект «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою», який базувався на проекті 2004 р. Втім Верховна Рада України не прийняла цього закону, а згодом у 2009 р. він був відкликаний урядом [7]. Лише після анексії Кримського півострова було законодавчо ухвалено цю ініціативу.

Незважаючи на певні провали в політиці «помаранчевих», лідер кримськотатарського Меджлісу М. Джемільєв наголошував на необхідності підтримки демократичних сил під час виборчих кампаній, зокрема в 2010 р. значна частина кримськотатарського

населення проголосувала за Ю. В. Тимошенко. Високий рівень електоральної підтримки серед представників цього етносу отримав В. А. Ющенко, С. Л. Тігіпко, А. П. Яценюк, А. С. Гриценко. Після першого туру кампанії Меджліс закликав співвітчизників проявити активність у забезпеченні демократичного розвитку країни, проголосувавши у другому турі за Ю. В. Тимошенко [13, с. 216]. Водночас окрім політичних складників на виборах Президента України, кримські татарикерувалися й особистими мотивами. Зокрема, наприкінці 2007 р. відбулася сутичка кримських татар з правоохоронцями. Тоді рішенням Господарського суду про усунення перешкод у Ялтинському гірсько–лісовому заповіднику передбачалося знесення одного кафе, яке було побудоване там без дозвільних документів. Для виконання рішення було залучено 950 правоохоронців, снайпери, три БТРи та важку техніку. Виконуючи рішення суду, правоохоронці зруйнували не одну споруду, а майже всі будівлі кримськотатарських підприємств, ймовірно через бізнес високопосадовців. М. І. Джемільєв у грудні 2007 р. зазначив, що напади російськомовної молоді на репатріантів лише може поглибити міжетнічну кризу в регіоні. Він зазначив, що ветоував рішення Меджлісу про формування загонів самооборони, оскільки це може призвести до локального збройного конфлікту, схожого на чеченський. При цьому М. І. Джемільєв наголосив, що для запобігання конфлікту в регіоні влада мала б реагувати на ці події [1, с. 496–497]. Керував міліцією півострова А. Могильов, який у 2009–2010 р. символічно очолив кримський виборчий штаб В. Ф. Януковича. У 2010 р. Р. Чубаров підтвердив особисті причини Меджлісу не підтримувати В. Ф. Януковича, зазначаючи при цьому, що кримські татари «не пробачать регіоналам напад правоохоронців на репатріантів» [13, с. 216].

Наприкінці першого десятиліття ХХІ ст. антиукраїнська риторика окремих політичних лідерів півострова поступово загострюється. Переважно це було пов'язано з питанням надання російській мові статусу другої державної. Відзначимо, що наприкінці грудня 2007 р. кримська республіканська організація «Партія регіонів», яка відзначалася своєю проросійською спрямованістю, прийняла рішення про проведення Всеукраїнського консультативного референдуму щодо надання російській мові статусу другої державної. Комуністи поширювали інформацію про порушення мовних прав населення півострова, зокрема, російськомовного, про намагання Києва розірвати взаємозв'язок Криму з Росією та її культурою, не визнавали голодомор 1932–1933 рр., боротьбу за незалежність українських націоналістів у ХХ ст. тощо. Згодом окреслені комуністами питання стали надбанням для більш широкого дискурсу, який підхопили засоби масової інформації [15, с. 494]. Проросійські організації, прикриваючись ідеями збереження «слов'янської російської ідентичності», виконували функцію поширення концепту «руського мира», при цьому дискримінуючи інші етнічні спільноти півострову.

Згідно з даними соціологічного дослідження Центру Разумкова в 2008 р. 44,5% кримських татар сприймали Україну як свою батьківщину. Для порівняння: росіяни таких налічувалося 34,4%, а українців – 51,9%. Разом з тим спостерігалось і зниження рівня патріотизму в регіоні серед різних представників нацменшин. Лише

39,6% кримських татар, 40,2% українців та 22,4% росіян вважали себе патріотами України, в той час як 42,6%, 40,4% і 53,3% відповідно не мали патріотичних почуттів до країни [13, с. 224]. Ймовірно це пов'язано не лише з антиукраїнською пропагандою на півострові, але й невдалим діями команди «помаранчевих» та економічною кризою. Упродовж 2008–2009 рр. валовий регіональний продукт скоротився на 5,6 млрд. грн. (з 27,3 млрд. до 21,7 млрд.) [4, с. 10]. Зниження рівня життя в регіоні зумовлювало поширення антиукраїнської пропаганди проросійськими силами.

Наприкінці каденції В. А. Ющенка у суспільстві все ще спостерігалось певне несприйняття кримських татар. Дослідниця Українського незалежного центру політичних досліджень Ю. Тищенко зазначала, що у 2008 р. все ще спостерігався високий рівень дистанційованості від кримських татар, що спричинювало небажання бачити представників цього етносу серед громадян держави. На її думку, відсутність від центральних органів влади адекватної реакції зумовить закріплення негативних етностереотипів серед жителів Криму та південно-східної України, що не сприятиме гармонізації міжетнічних відносин на території автономії та в країні в цілому [16, с. 17]. Спосіб вирішення кримськотатарського питання впродовж 1991–2013 рр. не сприяло націєтворенню та гармонізації етнополітичних відносин на півострові. Окрім того, проросійські сили співвідносили кримськотатарський рух як «націонал-радикалізм», «фашистующие движения». Кримськотатарське питання було в епіцентрі постійного конфліктогенного чинника суспільно-політичного дискурсу, який розповсюджували російські видання [15, с. 495]. Така асоціація виникала не лише завдяки пропаганді, але й через протистояння репатріантів та російської громади за землю. Проте, ймовірно, на це також вплинуло несприйняття позицій лідерів кримськотатарського руху щодо підтримки В. А. Ющенка під час Помаранчевої революції.

У 2008–2009 рр. не зникла проблема самозахоплення земельних ділянок кримськими татарами. Ситуація здебільшого загострилася під час зростання внутрішньої міграції. Центральні органи влади та керівництво автономії упродовж 2005–2009 рр. приймали державні програми, які мали вирішити земельне питання та розселити кримських татар. Паралельно діяла низка кримськотатарських організацій, які вимагали реституцію кримських земель. Серед них варто відзначити «Койдешлер» та «Азалтик» [1, с. 495–497]. Останню очолювали Н. Бекіров і А. Мустафасв, які у 2008 р., через внутрішні суперечності у середині руху стосовно позиції до Меджісу, вийшли зі складу організації [13, с. 196]. Це свідчить про відсутність єдиної позиції та внутрішні розбіжності серед кримських татар, які використовувалися проросійськими організаціями для дестабілізації ситуації в регіоні.

Отже, окрім певних позитивних результатів у соціокультурній сфері України, відслідковуються значні прорахунки у внутрішній політиці Президента України В. А. Ющенка та його команди. Антиукраїнськими силами активно використовувалося етномовне питання як засіб досягнення мети, поглиблюючи при цьому конфлікти між різними етнічними спільнотам, послаблюючи Українську державу та її суверенітет.

Особливо відчутними ці явища були в Криму. Подальший перебіг подій, анексія Криму та агресія на Донбасі Російською Федерацією розкрили сутність перманентних планів східного сусіда щодо знищення України як самостійної Європейської держави, де чільне місце в стратегії «русского мира» відводилося саме етнополітичному чиннику.

Список використаних джерел

1. Адамович, СВ., 2009. 'Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України', Івано-Франківськ: *Місто НВ*, 884 с.
2. Боряк, ГВ., 2016. '25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави', Г. В. Боряк, В. В. Голово, В. М. Даниленко та ін., НАН України; Ін-т історії України, Київ: Ніка-центр, 796 с.
3. Бурдяк, В., Макар, Ю. 'Ризики та виклики у регіональній політиці України'. [online] Доступно: <http://zn.wsibp.edu.pl/wydania/zeszyt2/sekcjaA/4.PDF>
4. Драпушко, НА., 2013. 'Суспільно-політичний, економічний та етносоціальний розвиток Автономної Республіки Крим в 1990–ті – 2010–ті роки; Автореф. дис. ... канд. іст. наук. спец.: 07.00.01 – Історія України', Київ, 20 с.
5. 'Етнічний конфлікт: наукове і політичне бачення', 2001. *Нова політика*, К., №5 (37), с. 47–50.
6. Зеркаль, ММ., 2013. 'Освіта національних меншин України (1990–2000–ні рр.)', *Український історичний журнал*, Київ, №2, с. 121–135.
7. 'Інтеграція раніше депортованих осіб у Криму, Україна'. [online] Доступно: <http://www.osce.org/uk/hcnm/110113?download=true>
8. 'Конституція України'. [online] Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
9. Панчук, Май Іванович, Бекірова, Г., Ганкевич, Віктор Юрьевич, Галенко, О., 2005. 'Крим в етнополітичному вимірі', Київ: *Світогляд*, 533 с.
10. 'Кримськотатарський контекст соціальної інтеграції громадян України різних національностей, які проживають у Криму: виклики для держави', 2009, *Сучасна українська політика. Аналітичні доповіді Інституту політичних і етнополітичних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, с. 381–447 (співавтори: Д. Батурін, А. Дегтеренко, С. Здіорук, Е. Лібанова, О. Майборода, О. Макарова, О. Позняк, Б. Салагаков, М. Степико).
11. Мейс, Д., 2016. 'Україна: матеріалізація привидів', Київ: *Кліо*.
12. 'Наказ Міністерства освіти і науки України №461 від 26.05.2008 року «Про затвердження галузевої Програми поліпшення вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах навчання мовами національних меншин на 2008–2011 роки». [online] Доступно: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS7832.html
13. 'Політичний процес в Автономній республіці Крим: особливості, суперечності, прорахунки (1991–2014)', 2016, *Аналітична доповідь*, Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 304 с.
14. 'Про хід виконання галузевої Програми поліпшення вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах навчання мовами національних меншин на 2008–2011 роки'. [online] Доступно: http://old.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-cerednya/doshkilna/dovidkovi-mater/pro_prohid_08_11.doc
15. Смолій, В., Кульчицький, С., Якубова, Л., 2016. 'Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи (аналітична доповідь)', Київ: *Інститут історії України НАН України*, 616 с.
16. Тищенко, Ю., Халілов Р., Капустін, М., 2008. 'Суспільно-політичні процеси в АР Крим: основні тенденції', Київ, 84 с.

References

1. Adamovych, SV., 2009. 'Sobornist' ta regional'nyj rozvytok u suspil'no-politychnomu zhytti nezaleznoi' Ukraïny (Unification and Regional Development in the Socio-Political Life of an Independent Ukraine)', Ivano-Frankivs'k: *Misto NV*, 884 s.

2. Borjak, G.V., 2016. '25 rokov nezalezhnosti: narysy istorii' tvorennia nacji' ta derzhavy (25 years of independence: essays on the history of the creation of a nation and a state)', G. V. Borjak, V. V. Golovko, V. M. Danylenko ta in., *NAN Ukrainy; In-t istorii' Ukrainy*, Kyi'v: Nika-centr, 796 s.

3. Burdjak, V., Makar, Ju. 'Ryzyky ta vyklyky u regional'nij polityci Ukrainy (Risks and Challenges in Regional Policy of Ukraine)'. [online] Dostupno: <http://zn.wsbip.edu.pl/wydania/zeszyt2/sekcjaA/4.PDF>

4. Drapushko, N.A., 2013. 'Suspi'no-politychnyj, ekonomichnyj ta etnosocial'nyj rozvytok Avtonomnoi' Respubliki Krym v 1990-ti – 2010-ti roky; Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. spec.: 07.00.01 – Istorija Ukrainy (Socio-political, economic and ethno-social development of the Autonomous Republic of Crimea in the 1990's – 2010's; Author's abstract. dis. ... Candidate is sciences Specialty: 07.00.01 – History of Ukraine)', Kyi'v, 20 s.

5. 'Etnichnyj konflikt: naukovie i politychne bachennja (Ethnic Conflict: A Scientific and Political Vision)', 2001. *Nova polityka*, K., №5 (37), s.47–50.

6. Zerkal', M.M., 2013. 'Osvita nacional'nyh menshyn Ukrainy (1990–2000-ni rr.) (Education of national minorities of Ukraine (1990–2002 years))', *Ukrain's'kyj istorichnyj zhurnal*, Kyi'v, №2, s.121–135.

7. 'Integracija ranishe deportovanyh osib u Krymu, Ukraini'na (Integration of formerly deported people in Crimea, Ukraine)'. [online] Dostupno: <http://www.osce.org/uk/hcm/110113?download=true>

8. 'Konstitucija Ukrainy (The Constitution of Ukraine)'. [online] Dostupno: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

9. Panchuk, Maj Ivanovych, Bekirova, G., Gankevych, Viktor Jur'evych, Galenko, O., 2005. 'Krym v etnopolitychnomu vymiri (Crimea in an ethnopolitical dimension)', Kyi'v: *Svitogljad*, 533 s.

10. 'Kryms'kotatars'kyj kontekst social'noi' integracii' gromadjan Ukrainy'ny riznyh nacional'nostej, jaki prozhyvajut' u Krymu: vyklyky dlja derzhavy (Crimean Tatar context of social integration of Ukrainian citizens of different nationalities living in the Crimea: challenges for the state)', 2009, *Suchasna ukrai'ns'ka polityka. Analitichni dopovidi Instytutu politychnykh i emonacional'nyh doslidzen' im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, K.: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, s.381–447 (spivavtory: D. Baturin, A. Degterenko, S. Zdioruk, E. Libanova, O. Majboroda, O. Makarova, O. Poznjak, B. Sagalakov, M. Stepyko).

11. Mejs, D., 2016. 'Ukraini'na: materializacija pryvydiv (Ukraine: materialization of ghosts)', Kyi'v: *Klio*.

12. 'Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy №461 vid 26.05.2008 roku «Pro zatverdzhennja galuzevoi' Programy polipshennja vyvchennja ukrai'ns'koi' movy v zagal'noosvitnih navchal'nyh zakladah navchannja movamy nacional'nyh menshyn na 2008–2011 roky» (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 461 of 05/26/2008 "On Approval of the Branch Program for Improving the Study of the Ukrainian Language in General Education Institutions of Education in the Languages of National Minorities for 2008–2011")'. [online] Dostupno: http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/MUS7832.html

13. 'Politychnyj proces v Avtonomnij respubliki Krym: osoblyvosti, superechnosti, prorahunky (1991–2014) (Political process in the Autonomous Republic of Crimea: peculiarities, contradictions, miscalculations (1991–2014))', 2016, *Analitichna dopovid'*, Kyi'v: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 304 s.

14. 'Pro hid vykonannja galuzevoi' Programy polipshennja vyvchennja ukrai'ns'koi' movy v zagal'noosvitnih navchal'nyh zakladah navchannja movamy nacional'nyh menshyn na 2008–2011 roky (On the progress of implementation of the sectoral Program for improving the study of the Ukrainian language in general education educational institutions in the languages of national minorities for 2008–2011)'. [online] Dostupno: http://old.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-crednyja/doshkilna/dovidkovi-mater/pro_prohid_08_11.doc

15. Smolij, V., Kul'chyc'kyj, S., Jakubova, L., 2016. 'Donbas i Krym v ekonomichnomu, suspi'no-politychnomu ta etnokul'turnomu prostori Ukrainy: istorichnyj dosvid, modern i vyklyky, perspektyvy (analytical report) (Donbas and Crimea in the economic, sociopolitical and ethno-cultural space of Ukraine: historical experience, modern challenges, perspectives (analytical report))', Kyi'v: *Instytut istorii' Ukrainy NAN Ukrainy*, 616 s.

16. Tyshhenko, Ju., Halilov, R., Kapustin M., 2008. 'Suspi'no-politychni procesy v AR Krym: osnovni tendencii' (Social-political processes in the Autonomous Republic of Crimea: main tendencies)', Kyi'v, 84 s.

Kotsur V. V., Ph.D. in Political Sciences, Assoc. Prof., Senior Research Scientist of the Department of National Minorities of I. F. Kurasa Institute of Political and Ethno-National Research of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), kotsurv@ukr.net, orcid.org/0000-0001-6647-7678

National minorities of the southern Ukraine in social and political processes of the beginning of XXI century

This article reveals the peculiarities of the activities of the national minorities of the South of Ukraine in the socio-political processes in the beginning of twenty-first century. The state policy on national minorities in 2005–2010, under the conditions of socio-economic changes, political crises and conflicts at the end of the presidential cadences of V. Yushchenko, is revealed. Some progress and miscalculations in the internal policy of the reformers of that time have been clarified. After the Orange Revolution, the national minorities of Ukraine gained hope of national-cultural development within the country and were able to actively participate in state-building. This situation confused the leadership of the country at the state level to recognize this problem and look for mechanisms to counteract it. It was clarified that after the Orange Revolution, the authorities had the opportunity to consolidate Ukrainian society and integrate it into the European community. At the same time, the constant speculation of the opposition leaders of that time around the issues of national minorities, language, national and cultural issues, increased the level of conflict in relations between representatives of different ethnic groups. A number of organizations have become one of the means of spreading intolerance on a national or racial basis. Destructive forces have often used regional media to fuel ethnic intolerance. At the same time, state policy and measures of the Ukrainian authorities aimed at strengthening interethnic accord were ineffective, and the linguistic question remained the most controversial factor.

Keywords: national minorities, national-cultural societies, ethnopolitical processes, legislative base, laws of Ukraine, authorities, deported peoples, national accord.

***

УДК 930.85

Костюк Д. С.,

аспірант історичного факультету, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), kostuk.dima93@gmail.com

ФАКТОР ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ГЕОПОЛІТИЦІ: «АРАБСЬКА ВЕСНА» СКРІЗЬ ПРИЗМУ АМЕРИКАНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО СУПЕРНИЦТВА (2010–2013 РР.)

З'ясовано роль Сполучених Штатів Америки в подіях «Арабської весни», визначено російські інтереси в регіоні та реакцію Російської Федерації на протестні події. Досліджено проблемні аспекти «лівійського питання» та «сирійського питання». Визначено вплив «Арабської весни» на американсько-російські відносини. З'ясовано наслідки політики «перезавантаження» адміністрації президента Сполучених Штатів Америки Барака Обами з Російською Федерацією під час подій «Арабської весни» для України. Визначено роль громадянського суспільства в геополітиці.

Ключові слова: Арабська весна, Сполучені Штати Америки, Російська Федерація, Лівія, Сирія, геополітика, громадянське суспільство.

Серія масових протестів в низці арабських держав, що переросли у революції і увійшли в історію під назвою «Арабська весна», розпочалися в кінці 2010 року в Тунісі і в деяких державах тривають до сьогодні. «Арабська весна» – яскравий прояв незміцненого громадянського суспільства «Великого Близького Сходу», що лише зароджується, – призвела до серйозних геополітичних змін. Революційні події, що відбулися в арабському світі у 2010–2013 роках, сприяли зміцненню міжнародних позицій Росії і послабленню впливів США та в значній мірі зумовили дії обох держав на події «Революції гідності», що розпочалася 21 листопада 2013 року в Україні.

Серед українських науковців, які досліджували тему протистояння США та Росії під час подій «Арабської весни» у 2010–2013 роках К. Кряжевських, А. Захарченко